

РЕГУЛЯТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МОВНОГО ЗНАЧЕННЯ (на матеріалі англomовної політичної образи)

У статті обґрунтовується розуміння мовного значення як регулятора соціальної поведінки на матеріалі політичної образи, що втілюється в експліцитний або імпліцитний спосіб в англomовному політичному дискурсі.

В статті обґрунтовується розуміння мовного значення як регулятора соціального поведіння на матеріалі політичного оскорблення, експліцитно или імпліцитно втілюваного в англomовному політичному дискурсі.

The article presents a conception of language meaning as a regulator of social behaviour on the material of the political insult which is realised in an explicit or implicit way in the English political discourse.

Метою статті є обґрунтування діяльнісного розуміння мовного значення як регулятора соціальної поведінки на прикладі аналізу англomовної політичної образи.

Актуальність роботи визначається її відповідністю антропоцентричним тенденціям розвитку сучасного мовознавства, які розширюють можливості традиційного системно орієнтованого опису мовного значення. З позицій лексичної семантики, що замикає значення мовної форми рамками класичного трикутника, неможливо пояснити мовленнєву взаємодію, яка не може відбуватися без інтерпретації імпліцитних смислів, що не передаються конвенціональним значенням мовних виразів. Такі можливості надає дискурсна семантика, яка спирається на діяльнісне розуміння значення і запроваджує нові одиниці й методики аналізу.

Застосування діяльнісного теоретико-методологічного інструментарію для розкриття регулятивних властивостей мови і обумовлює новизну роботи.

Діяльнісний підхід спростовує тлумачення знаковості мовної одиниці як її інгерентної властивості й пропонує діяльнісне розуміння значення як *наповнення мовної форми смислом у процесі інтерактивної інтерсуб'єктивної дискурсивної взаємодії* [Дельоз, Гваттарі 2002; Лав 2006; Кравченко 2006; Матурана, Варела 2001; Фуко 1996]. Іншими словами, у процесі комунікації можливий лише обмін мовними формами, але не значеннями, оскільки не існує “готових значень”, як і “готових концептів”, якими можна було б “обмінюватися” (за такого підходу значення мовної форми практично отожднюється з вербалізованим концептом – порівн. широко відоме визначення мовного значення М.В. Нікітіна як “концепту, пов'язаного знаком” [Никитин 1974, с. 6]). Значення-концепт *виникає* у процесі когнітивної взаємодії індивідів в “універсумі інтерсуб'єктивного дискурсу” [Кравченко 2006, с. 153] і є продуктом цієї взаємодії.

Власне *дискурс* і розуміється як когнітивна комунікативна інтерактивна діяльність індивідів, змістом якої є встановлення спільних орієнтирів у тій чи іншій ситуації взаємодії на підставі конструювання розумових об'єктів, тобто концептів.

Зміст концепту постає як набір асоціацій, що формується на перетині низки різнорідних чинників, які характеризують взаємодіючих індивідів як членів лінгвокультури. Джерелом цих асоціацій є, з одного боку, зовнішній контекст, як лінгвальний, тобто власне текст (усний або письмовий), у якому закодовані асоціації адресанта, так і позалінгвальний (ситуативний), тобто усі зовнішні параметри ситуації комунікації включно із соціокультурними, психологічними, психічними і суто фізичними й фізіологічними характеристиками адресанта й адресата); а з іншого боку, – внутрішній контекст, який відсилає до попереднього досвіду взаємодіючих індивідів: мовного і позамовного, усвідомлюваного і неусвідомлюваного, когнітивного, перцептивного і емоційно-оцінного.

Цей досвід включає усі види знань, як про предмети і явища навколишнього світу, їх властивості й відношення, так і про парадигматичні та синтагматичні особливості мовних форм, що їх позначають, а також систему соціальних норм і оцінок, що накладається на ці знання, та пов'язані з ними емоційні переживання і враження.

Цей досвід є динамічним, він постійно змінюється під впливом нового досвіду. Зміст і структура його варіює в залежності від належності людини до певної лінгвокультури, соціуму, соціально-статусної, професійної, освітньої, конфесійної, територіальної, гендерної, сімейної, політичної тощо групи.

Проте, суспільний досвід завжди має примусову силу щодо індивідуального, забезпечуючи *інтерсуб'єктивність*, тобто здатність поділяти когнітивні й емоційні стани. Феноменологічна сут-

ність інтерсуб'єктивності сформульована А. Шютцом: “Я викладаю смислові акти, очікуючи, що Інші проінтерпретують їх саме в цьому смислі, і моя схема викладу орієнтована на врахування інтерпретативної схеми Інших. У той же час, я можу в усьому, що створено Іншими й надано мені для інтерпретації, шукати смисл, який певний Інший, котрий створив його, міг з ним пов'язати. Так у цих взаємних, спрямованих один на одного актах викладу й інтерпретації смислів виникає, вибудовується мій соціальний світ повсякденної інтерсуб'єктивності, який так само служить соціальним світом Інших, на чому, власне, й ґрунтуються всі соціальні й культурні явища” [Schutz 1940, с. 468].

Дискурсивна взаємодія індивідів у кінцевому підсумку спрямована на збереження екологічної системи індивід – світ [Кравченко 2006, с. 152-154], а у своєму безпосередньому вияві – на *взаємну регуляцію соціальної поведінки*.

Регулятивний потенціал концепту як одиниці, що забезпечує дискурсивну взаємодію, визначається його цінністю для індивіда: індивід, який продукує мовну форму, актуалізує у свідомості адресата певний концепт тієї чи іншої референтної віднесеності і наповнює його поняттєво-ціннісним змістом на основі власних аксіологічних орієнтирів, виходячи з власних потреб і без посередніх цілей у ситуації спілкування. Індивід, що сприймає, оцінює відповідність концептуально-го референта власним уявленням про нього, соціокультурним нормам і еталонам, а також своїм потребам і цілям у цій комунікативній ситуації, і робить це також на підставі власних аксіологічних орієнтирів. Операція оцінювання слугує підставою для двох видів інференцій адресата: класифікаційно-кваліфікативних (щодо поняттєво-ціннісного змісту концепту, актуалізованого мовною формою) та поведінкових (щодо прийнятних/неприйнятних моделей поведінки стосовно того референта, до якого відсилає мовна форма).

Основною одиницею аналізу у дискурсивній семантиці є *дискурсема* [Морозова 2008], тобто фрагмент дискурсу, достатній і необхідний для актуалізації концепту. Цей фрагмент найчастіше обмежується висловленням, формально рівним реченню, яке експліцитно, тобто за допомогою лексичних (імені концепту, його частиномовних дериватів, синонімічних/антонімічних лексем, фразеологізмів) та/або синтаксичних мовних засобів (вільних словосполучень з іменем концепту та його дериватами), або імпліцитно тематизує концепт. Проте, за необхідності, дискурсема може містити кілька речень, цілісний текст або низку текстів в інтертекстуальному вимірі. Відображена дискурсе-мою референтна ситуація з необхідністю включає адресанта (продуцента дискурсу) та адресата (інтерпретатора), які наповнюють концепт поняттєво-ціннісним змістом.

Основним методичним інструментарієм є *методика когнітивно-дискурсивної інтерпретації*, що спрямована на виявлення експлікатур та імплікатур, які лежать у підґрунті пресупозицій продуцента дискурсу й орієнтують інтерпретатора на виведення класифікаційно-кваліфікативних та поведінкових інференцій.

Застосування цього методичного інструментарію дозволяє описати регулятивний потенціал мовного значення на прикладі політичної образи.

За способом мовної репрезентації політичні образи поділяються на експліцитні та імпліцитні. Експліцитні політичні образи, як правило, втілюється дискурсемою-висловленням, формально рівною реченню, що містить іменники або іменникові словосполучення переважно метафоричного змісту, які негативно кваліфікують референта-політика. Наприклад, американський політик Гаррі Рейд охарактеризував Джорджа Буша як невдачу: *I think this guy is a loser* (<http://online.wsj.com/article>); одна з активісток виборчої кампанії Барака Обами назвала Хілларі Клінтон монстром: *You just look at her and think, 'Ergh'* (<http://online.wsj.com/article>); а сам Обама відізвався про свого опонента, Сару Пелін, як напوماджене порося – *a lipstick-wearing pig* (<http://www.telegraph.co.uk>); британський політик Роберт Магейб уподібнив Прем'єр-міністра Гордона Брауна “малесенькій плямі на цьому світі”: *Gordon Brown is a little tiny dot on this world* (<http://www.timesonline.co.uk>); однопартійці канадської лідера Торі розповсюдили факс, який схарактеризував їхнього політичного опонента як злісну інопланетну рептилію, що харчується кошенятами: *Dalton McGuinty. He's an evil reptilian kitten-eater from another planet* (<http://www.cbc.ca/news>).

Усі експліцитні політичні образи активують у свідомості адресатів концепт ПОЛІТИК, який існує у двох іпостасях: уявлення про типового політика, що може реалізуватися і як еталон (інтелект, почуття гумору, харизматичність, хороші манери, хороша репутація тощо), і як стереотип (підступність, неправдивість, хитрість, авантюризм, недотримання обіцянок тощо), та уявлення про конкретного референта класу політиків (Джорджа, Буша, Хілларі Клінтон, Сару Пелін тощо), який може поєднувати як еталонні, так і стереотипні риси.

У референтних ситуаціях, віддзеркалюваних дискурсемами з експліцитною образою, кон-

цептуальному референту класу політиків надається не лише раціональна, а й емоційна оцінка, оскільки структура значення наведених мовних виразів містить не лише раціональну оцінку, що спирається на раціональне судження в термінах “добре” :: “погано”, а й яскраві предметні образи (невдахи, монстра, напوماдженого поросся, нікчемної плями, злісного неземного створіння), які мають викликати в адресата негативну емоційну реакцію, реалізовану у вигляді негативного почуття-ставлення [Телия 1996, с. 202-208] на кшталт зневаги, відрази тощо. Відтак, у відповідності з інтенцією адресанта класифікаційно-кваліфікативна інференція адресата про невідповідність референта еталону має супроводжуватися негативним почуттям-ставленням до нього/неї й мотивувати поведінкову інференцію НЕ ВАРТО ЗА НЬОГО/НЕЇ ГОЛОСУВАТИ.

Разом з тим, як свідчить аналіз західної преси, усі наведені експліцитні образи не були сприйняті ні виборцями, ні політичним колами. Політики, які вдалися до експліцитних образ, стали об'єктами жорсткої критики навіть з боку представників власної політичної сили. Така негативна реакція змусила, наприклад, Барака Обаму відмовитися від послуг активістки, що образила Хілларі Клінтон, й усіляко заперечувати свою причетність до образи Сари Пелін, коли з цього приводу здійнявся скандал, й наполягати, що його слова невірно інтерпретували; канадський лідер, якого назвали неземною рептилією, отримав перемогу на виборах, а перед партією Торі постала необхідність пошуків нового лідера.

У чому причина комунікативної невдачі? Уважаємо, що через наявність емоціогенного негативного предметного образу у структурі значення номінацій експліцитної образи втілювана ними вербальна агресія спрямована не просто на дискваліфікацію або дискредитацію політичного опонента, але й дискримінацію – пониження гідності, нанесення моральних збитків. Такі агресивні мовленнєві дії адресанта суперечать не лише нормам мовленнєвої поведінки, а й загальним морально-етичним нормам й, як наслідок, викликають неприйняття адресатів, не вписуючись в їхні аксіологічні орієнтири. Іншими словами, в описаних комунікативних ситуаціях не досягається ефекту інтерсуб'єктивності: адресант і адресат не поділяють ні когнітивних, ні емоційних станів.

Значно більш дієвою є імпліцитна політична образа. Одним з перших найбільш вдалих випадків імпліцитної руйнації іміджу опонента вважається широко відоме на Заході висловлення британського політика 19 століття Бенджаміна Дізраелі, який пояснив семантичну різницю між лексемами *misfortune* (невдача) та *calamity* (катастрофа), залучивши до ситуації свого опонента, Вільяма Гладстоуна: *Asked to differentiate between the words "misfortune" and "calamity," Disraeli quickly shot back: "If Gladstone fell into the Thames, that would be a misfortune. If someone pulled him out, that would be a calamity."* (<http://www.cbc.ca/news/background>). Так, згідно з Дізраелі, якщо б Гладстоун упав у Темзу, це була б невдача, але якщо б його звідти дістали, це була б катастрофа.

Подібні приклади можна знайти і в сучасному політичному дискурсі. Так, сенатор-демократ з Техасу, Енн Річардс таким чином відізвалася про Президента Джорджа Буша: *Poor George, he was born with a silver foot in his mouth* (http://www.wusa9.com/rss/local_article) – букв. *Бідолаха Джордж народився зі срібною ніжкою в роті*; американський політик 20 століття Норман Маклер висловив таку думку про Джеральда Форда: *Gerald Ford was unknown throughout America. Now he's unknown throughout the world* (<http://www.timesonline.co.uk>) – букв. *Джеральд Форд був невідомим в усій Америці. Тепер він невідомий в усьому світі*.

Імпліцитні дискурсеми, як і експліцитні, спрямовані на формування в адресата відповідних класифікаційно-кваліфікативних та поведінкових інференцій. Вони, хоча й не містять експліцитних маркерів образи, проте успішно реалізують інтенцію дискваліфікації та дискредитації опонента. Як і експліцитні політичні образи, вони активують у свідомості адресатів концепт ПОЛІТИК в його конкретній референтній віднесеності. У віддзеркалюваній дискурсевою референтній ситуації концептуальному референту приписуються негативні характеристики, несумісні з еталонним політиком: Дізраелі повністю заперечує будь-яку цінність і необхідність Гладстоуна; Річардс натякає на низький інтелектуальний рівень Буша та добротний родовід; Маклер імплікує незначущість Форда. Усі ці негативні оцінки слугують руйнації іміджу політиків і в кінцевому підсумку мотивують поведінкову інференцію НЕ ВАРТО ЗА НЬОГО ГОЛОСУВАТИ.

Уважаємо, що успіх імпліцитної політичної образи пояснюється сміховою тональністю комунікативної взаємодії, що переводить її в ігровий модус і послаблює прийняті мовленнєві та соціальні норми. В межах сміхової картини світу усталені норми, згідно із законом карнавалізації цінностей (за М.М. Бахтіним), існують у переосмисленому, спотвореному вигляді. Власне сміховий ефект і є результатом реакції адресата на неочікуваність розгортання референтної ситуації як наслідок невідповідності усталеним нормам. Так, у висловленні Дізраелі сміховий ефект ство-

рюється неочікуваністю зв'язку між невдачею, катастрофою та падінням Гладстоуна у річку (іншими словами, порушенням онтологічних норм); у висловленні Річардс – трансформацією двох фразеологізмів (порушенням мовних норм): *to be born with a silver spoon in one's mouth* (букв. народитися у багатій родині) та *to put one's foot into it* (букв. сказати або зробити щось невірне або безглузде); у висловленні Маклера – неочікуваним вживанням негативного префікса *in* в нехарактерному для нього контекстуальному оточенні (порушенням мовленнєвих норм). Як наслідок ігрового модусу комунікативної ситуації імпліцитної політичної образи вона не сприймається як дискримінація опонента. Адресант не переймається морально-етичним аспектом образи, що і складає підґрунтя для досягнення інтерсуб'єктивності.

Таким чином, запропонована методика аналізу дискурсу дозволяє обґрунтувати регулятивну природу мовного значення, спираючись на теоретико-методичний інструментарій дискурсної семантики, а також виявити окремі фактори, що сприяють або навпаки не сприяють досягненню комунікативного ефекту на прикладі політичної образи та пояснити, чому одні політичні образи не сприймаються суспільством і шкодять іміджеві політиків, які до них вдаються, а інші навпаки стають ефективною зброєю в політичній боротьбі.

Перспективи дослідження вбачаємо в удосконаленні цієї методики й застосуванні її до аналізу різних типів дискурсивної взаємодії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Делёз Ж. Что такое философия? / Ж. Делёз, Ф. Гваттари ; [пер. с фр.: С.А. Ромашко]. – СПб. : Университетская книга, 2002. – 270 с.
2. Кравченко А. В. Является ли язык репрезентативной системой? / А. В. Кравченко // *Studia Linguistica Cognitiva*. – М. : Гнозис, 2006. – Вып. 1. Язык и познание: Методологические проблемы и перспективы. – С. 135-156.
3. Лав Н. Когниция и языковой мир / Н. Лав ; [пер. с англ. А. В. Кравченко] // *Studia Linguistica Cognitiva*. – М. : Гнозис, 2006. – Вып. 1. Язык и познание: Методологические проблемы и перспективы. – 364 с.
4. Матурана У. Дерево познания / У. Матурана, Ф. Варела – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 224 с.
5. Морозова О. І. Лінгвальні аспекти неправди як когнітивно-комунікативного утворення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / О. І. Морозова. – К., 2008. – 32 с.
6. Никитин М. В. Лексическое значение в слове и словосочетании / М. В. Никитин. – Владимир : ВГУ, 1974. – 127 с.
7. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 288 с.
8. Фуко М. Археология знания / Фуко М. – К. : Ника-Центр, 1996. – 208 с.
9. Schutz A. Phenomenology and the social sciences / A. Schultz // *Philosophical essays in memory of Edmund Husserl*. – Cambridge, MA. – 1940. – P. 164-186.

Мелех Г. Б.
(Дрогобич)

НІМЕЦЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ІЗ КОМПОНЕНТОМ-ГАСТРОНІМОМ ТА СУМІЖНИХ ГАЛУЗЕЙ

Стаття присвячена аналізу фразеологізмів, які мають у своєму складі компонент-гастронім та компоненти суміжних галузей. Встановлені квантитативні та квалітативні показники цих фразем, а також виділені головні лексико-семантичні групи їхніх значень. Крім цього, особлива увага приділяється фразеологічним одиницям, які мають термінологічне навантаження.

Статья посвящена исследованию фразеологических единиц с компонентом-гастронимом и смежных отраслей. Представлен анализ качественных и количественных показателей фразеологических единиц, а также выделены главные лексико-семантические группы их значений.

The article analyzes phrasal units consisting of food terms as well as terms relating to cooking. Quantitative and qualitative indices of these units are defined and main lexical and semantic groups are determined. The author also singles out phrasal units having terminological connotations.

Мова кожного народу – багатогранна та різноманітна, і частиною цієї багатогранності є фразеологізми, які органічно пов'язані із історією, традиціями та іншими проявами життя нації.